

ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТІ МОРАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ ПІДЛІТКІВ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Світлана Мазур

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті запропоновано огляд наукової літератури з проблеми розуміння цінності моральної автономії підлітків. Акцентовано як на позитивних (саморозвиток, самореалізація, самоефективність тощо), так і негативних (за К. Лангфредом, – «когнітивне відволікання», «втрачене навчання / помилкове судження») наслідках автономії особистості, оскільки двосторонній підхід до розгляду явищ та феноменів допомагає сформувати цілісне уявлення про них. Розглянуто різні дослідження (філософські, правові, психологічні, педагогічні), у яких мораль і автономія об'єднуються в окремий конструкт, що дає змогу зрозуміти його основні складники, розібратися в зв'язках між окремими поняттями, виокремити його рівні (інтраперсональний, інтерперсональний), представити психологічні механізми розвитку автономності (за М. Яцюк, – інтерналізація, екстерналізація, рефлексія «Я», автономізація). Доведено, що моральна автономія реалізується через вільний вибір морального рішення під час досягнення власних цілей. Висвітлено проблеми підлітків, які перешкоджають ухваленню й реалізації ними моральних рішень. Наголошено, що ступінь реалізації морального рішення залежить від трьох чинників – стану здоров'я, умов навчання та проживання, індивідуальних можливостей. Підкреслено важливість проблеми формування цінності моральної автономії підлітків у цьому віковому періоді, коли з'являється основа для її інтенсивного розвитку – потреба бути автономним. Звернено також увагу на поняття, пов'язані з моральною шкодою, яку завдають людям під час порушення їхніх життєвих планів унаслідок морального тиску, загроз та застосування сили. Сформульовано висновок, що формування цінності моральної автономії підлітків передбачає спеціальне навчання, засноване на процесах розвитку морального мислення. Наведено робоче визначення поняття «моральна автономія», що становить нематеріальну духовну цінність, яка впливає як на життя окремої людини, так і всього суспільства.

Ключові слова:

моральна автономія особистості; підліток; право та мораль; концепція моральної автономії; моральна шкода.

Аннотация:

Мазур Светлана. Формирование ценности нравственной автономии подростков как научно-педагогическая проблема.

В статье предложен обзор научной литературы по проблеме понимания ценности нравственной автономии подростков. Акцентируется как на позитивных (саморазвитие, самореализация, самоэффективность и т.д.), так и негативных (по К. Лангфреду, – «когнитивное отвлечение», «упущенное обучение / неправильное суждение») последствиях автономии личности, поскольку двусторонний подход к рассмотрению явлений и феноменов помогает сформировать целостное представление о них. Рассмотрены различные исследования (философские, правовые, психологические, педагогические), в которых мораль и автономия объединяются в отдельный конструкт, позволяющий понять его основные составляющие, разобраться в связях между отдельными понятиями, выделить его уровни (интраперсональный, интерперсональный), представить психологические механизмы развития автономности (по М. Яцюк, – интернализация, экстернализация, рефлексия «Я», автономизация). Доказано, что моральная автономия реализуется через свободный выбор морального решения при достижении своих целей. Освещены проблемы подростков, которые препятствуют принятию и реализации собственных нравственных решений. Подчеркнуто, что степень реализации морального решения зависит от трех факторов – состояния здоровья, условий обучения и проживания, индивидуальных возможностей. Акцентируется на важности формирования ценности моральной автономии подростков в этом возрастном периоде, когда появляется основа ее интенсивного развития – необходимость быть автономным. Обращено также внимание на понятия, связанные с моральным вредом, причиняемым людям при нарушении их жизненных планов вследствие морального давления, угроз и применения силы.

Сформулирован вывод, что формирование ценности нравственной автономии подростков предполагает специальное обучение, основанное на процессах развития нравственного мышления. Предложено рабочее определение понятия «нравственная автономия», представляющее собой нематериальную духовную ценность, влияющую как на жизнь отдельного человека, так и всего общества.

Ключевые слова:

моральная автономия личности; подросток; право и мораль; концепция моральной автономии; моральный вред.

Resume:

Mazur Svitlana. Formation of the value of moral autonomy of adolescents as a scientific and pedagogical problem.

The article offers a review of the scientific literature, which provides an understanding of the value of moral autonomy of adolescents. We focus on scientists' perceptions of both positive (self-development, self-realization, self-efficacy, etc.) and negative (according to K. Langfred – «cognitive distraction», «lost learning / incorrect judgment») consequences of personal autonomy, as a two-way approach to consideration of phenomena helps to form a holistic view of them. We consider various studies (philosophical, legal, psychological, pedagogical), in which morality and autonomy are combined into a separate construct, which allows us to understand its basic components, understand the relationships between individual concepts, consider its levels (intrapersonal etc.), to present the psychological mechanisms of autonomy development (according to M. Yatsyuk, - internalization, externalization, "I" reflection, autonomy). It is proved that moral autonomy is realized through free choice of moral decision at realization of own purposes. The problems of adolescents who do not give the opportunity to make and implement their own moral decisions are demonstrated. The author emphasizes that the degree of realization of a moral decision depends on three factors, namely: level of health, conditions of study and living, individual capabilities. We emphasize the importance of the problem of forming the value of moral autonomy of adolescents in this age period, because it is at this age that the basis for its intensive development - the formation of the need to be autonomous - is formed. The article presents the concepts related to moral damage caused to people during the violation of their life plans due to moral pressure, threats and the use of force. We conclude that the formation of the value of moral autonomy of adolescents should include special training based on the processes of development of moral thinking. The article proposes a working definition of the concept of «moral autonomy», emphasizes the importance of moral autonomy as an intangible, spiritual value that affects the lives of individuals and society as a whole.

Key words:

moral autonomy of the individual; adolescent; law and morality; the concept of moral autonomy; moral damage.

Постановка проблеми. Проблема моральної автономії особистості, свободи виявлення її почуттів привертала увагу вчених здавна. Однак такі роботи ще не були об'єктом спеціальних педагогічних досліджень. І хоча концепція моральної автономії була висунута ще в роботах І. Канта (2015; 2018), необхідно вказати на брак системних педагогічних досліджень, пов'язаних із проблемою взаємодії індивідуальної свободи особистості, яка перебуває на етапі дорослішання, і розвитком у неї моральності. Водночас сучасні реалії буття особистості, що опинилася в одному зі складних вікових періодів, не полегшують її стан, що для всього суспільства характеризується як кризовий, оскільки автономія людини має поступатися тому впливу соціально-економічних процесів, що утверджують нову реальність – цифрову, мережеву тощо.

Необхідність формування цінності моральної автономії у підлітків зумовлюється ідеєю, що молоді потрібні навички для кращого життя, а не тільки традиційні освітні програми, одним із компонентів яких є питання морального виховання. Зауважимо, що набуття навичок для кращого життя сьогодні стає глобальною темою в дослідженнях провідних учених світу. Але попри наукові дискусії, наявна низка труднощів, із якими стикаються в безпосередній роботі з підлітками педагоги-практики. «Як сформуванню у підлітків цінність моральної автономії?», «Чому моральна автономія є цінністю для особистості?» – ці питання потребують насамперед теоретичного обґрунтування та розроблення на його основі практичних механізмів, якими будуть послуговуватися педагоги.

Підкреслимо, що сучасні вчені зосереджують увагу на формуванні різних навичок, серед яких провідними є ті, що спрямовані на розвиток соціабельності, емоційності, духовності, моральності. Але й дотепер тривають дискусії щодо «навичок успішності», які є складником досягнення гарних академічних результатів та вагомим звершенням в особистому житті. Проте фундаментальні зміни, що відбуваються в соціокультурних умовах, зумовлюють необхідність переосмислення механізмів формування навичок особистості, що дорослішає, ураховуючи ціннісну парадигму освіти в демократичному суспільстві. За таких умов особливий значущості набуває питання виховання вільної особистості, але водночас зі сформованими моральними якостями і, відповідно, високим рівнем моральної відповідальності. Актуалізовано також цю проблему й питаннями зміни уявлення сучасної молоді про своє майбутнє. Так, у Національній

молодіжній стратегії до 2030 року зазначено: «На відміну від попередніх поколінь молодь має більше можливостей для вибору та більше свободи, критичніше та вимогливіше ставиться до ієрархічних організацій. Тяжіння до індивідуальної свободи проявляється також у сфері особистої моралі, етики та публічної поведінки. Завдання держави – сприяти тому, щоб кожний молодий громадянин мав можливість усвідомлено обрати власний шлях» (*Про Національну Молодіжну Стратегію...*, 2021).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування цінності моральної автономії є міждисциплінарною й розкривається у філософських дослідженнях поряд із моральним виміром свободи (Б. Рохман, 2006), процесом самореалізації людини, яка має, на думку В. Слюсаря (2008), відповідні компоненти (цілепокладання, самодіяльність, потреба в самореалізації). У роботі Л. Кулик (2007) автономній моралі протиставляється гетерономна мораль, з огляду на відповідні критерії, а концепція моральної автономії І. Канта розкривається в дослідженні А. Герасименка (2019). Цінним для нашої роботи є твердження А. Герасименка про те, що завдяки ідеям І. Канта педагогічна антропологія «вперше зафіксувала думку про автономію моральності на відміну від попередніх систем моралі, які виводили та обґрунтовували моральні норми із практики самого життя» (Герасименко, 2019, с. 66).

Також автономію розглядають під кутом волевиявлення особистості, утвердження свободи індивідуума (Ралько, 2008; Parchomovsky, & Stein, 2021) тощо. У правовій ювеналістиці розроблена автономістська доктрина ювенального права, висвітлена в роботі Н. Крестовської (2008). На окрему увагу заслуговують і психологічні дослідження, наприклад, дисертація М. Яцюк (2009) «Соціально-психологічні умови розвитку автономності особистості в юнацькому віці».

Отже, проаналізовані нами дослідження містять позитивні наслідки автономії для особистості – розгортання процесів саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації тощо. Однак наявна і протилежна думка щодо наслідків автономії, які оформилися, за твердженням К. Лангфреда (Langfred, 2004), у вигляді «пастки автономії». Учений доводить, що людина може втрачати зосередженість під час виконання завдання, оскільки відволікається й розмірковує про процес ухвалення рішень. Поряд із «когнітивним відволіканням», що є негативною характеристикою автономії, К. Лангфред наводить ще одну – «втрачене

навчання /помилкове судження». Подібна характеристика виникає в тому разі, коли людина «втрачає» навчання й продовжує втрачати продуктивність, що зумовлено неправильним вибором, зробленим нею автономно.

Окрім негативних характеристик, наведених у роботі К. Лангфреда, учені наводять і позитивні характеристики, а саме: «автономність розвивається послідовно внаслідок дії таких психологічних механізмів, як інтерналізація (інкорпорація, інтроекція, ідентифікація), екстерналізація (проекція, соціальне порівняння та ідентифікація), рефлексія «Я» та автономізація (інтеграція і творче перетворення вихідних конструктів, значеннєвої інтеграції життєвого досвіду та ін.)» (Яцюк, 2009, с. 8).

Зважаючи на суперечливі думки з порушеного питання, підкреслимо, що проблема формування цінності моральної автономії в педагогічному аспекті досліджена недостатньо. На сьогодні ще не розкрито зміст моральної автономії особистості, що дорослішає, процес її розвитку; не розроблено методичний інструментарій для проведення діагностики сформованості цієї цінності тощо. Отже, недостатність педагогічних розробок у цій сфері та попит на нове наукове знання щодо моральної автономії підлітків зумовили вибір теми нашого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є з'ясування основних характеристик моральної автономії підлітка й обґрунтування її сутності як цінності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для виконання наукового дослідження, присвяченого проблемі морального виховання особистості, розвитку вільної людини потрібно насамперед схарактеризувати поняття «моральна автономія».

Поняття «моральна автономія» ще не набуло сталого визначення. З погляду етимології, слово «автономія» поєднує «autos» (англ. self – само) та «nomos» (англ. rules – правила). Автономію розуміють як самоуправління, що не залежить від влади, від зовнішніх впливів, а також як самоврядування (*Велика Українська Енциклопедія*, 2006). Похідне слово «автономний» тлумачиться як «самостійний, незалежний у розв'язанні певних питань» (*Великий Тлумачний Словник...*, 2005, с. 7). У наукових працях натрапляємо також на поняття «індивідуальна автономія» та «особистісна автономія».

Психологи твердять, що підлітковий вік є чутливим для розвитку автономності. І хоча найбільш інтенсивний розвиток автономності характерний для юнацького віку, саме прагнення до автономії з'являється раніше: «Прагнення до автономії як новоутворення виникає у підлітковому віці» (Яцюк, 2009, с. 7–8).

Поділяючи думку вченої, вважаємо, що саме в підлітковому віці має бути закладена основа для формування позитивного смислу цінності моральної автономії.

І. Кант наголошував на фундаментальному моральному обов'язку людини, який має значення для її життя в суспільстві й вказував на універсальні способи ставлення людини до інших людей відповідно до спеціальних правил моральної поведінки. Водночас філософ наголошував на тому, що в житті людини, яка звикла бути вільною, немає більшого нещастя, ніж бути підвладною іншій людині, такій як і вона сама, але яка може змусити відмовитися від своєї волі й чинити так, як хоче вона (Кант, 2018, с. 87). Згідно із законом чистого практичного розуму, виведеного філософом, людині слід діяти так, щоб максима її волі мала силу «принципу загального законодавства»: «Автономія волі є єдиним принципом усіх моральних законів та відповідних їм обов'язків» (Кант, 2015, с. 49).

Моральна автономія є у кожній вільній особистості. Вона надає особистості свободу вибору, а також можливість за будь-яких обставин відстоювати власний вибір у поведінці. Моральна автономія має два аспекти. Перший стосується позиції людини щодо вибору морального рішення для власного життя і, відповідно, реалізації своїх цілей. Цей аспект характеризує засоби, за допомогою яких людина реалізує моральну автономію та визначає, чи узгоджено вона діє із власним волевиявленням. Тобто людина може самостійно визначити, як їй вчинити в тій або іншій ситуації, який сенс у виявленні нею моральних почуттів, які наслідки несе спілкування з іншими людьми тощо. Для особистості, що дорослішає, така робота є досить складною, адже вона розгортається в площині морального мислення, яке розвивається поступово. Для того, щоб ухвалити моральне рішення, підлітку слід уважно прислухатися до себе й зрозуміти, якими є його власні бажання. Слушними будуть такі запитання: чи дійсно ці бажання є важливими і їх слід виконати? Чи можна змінити свої бажання й наміри, як хоче того інша людина? Які плани й цілі реалізує інша людина, що змушує змінити бажання? Чи узгоджується мета діяльності іншої людини, що чинить моральний тиск, із правовими, моральними, етичними нормами суспільства або ж, навпаки, вона переслідує власні егоїстичні інтереси? Якими можуть бути наслідки від зміни власного бажання?

Така внутрішня наполеглива робота мислення є дуже важливою для підлітка, який цінує власну моральну автономію. У цьому аспекті слід звернути увагу на дослідження Т. Дж. Берншта, який на прикладі моралі дружби й моралі

індивідуальної автономії показав, що не кожна молода людина, а особливо, підліток, може реалізовувати моральну автономію. Підліткові особливо складно тоді, коли він стикається з моральними дилемами, які потребують розв'язання: обмежити власну свободу або обмежити свободу іншої людини, яка є твоїм другом. Так, розмірковуючи про характеристики безкорисливих взаємин між підлітками, учений зазначає: «Очікування того, що друзі підтримуватимуть одне одного, підтримуватимуть і допомагатимуть одне одному, визначає мораль дружби. Переконавання в тому, що ти маєш право в певних межах влаштовувати своє життя на власний розсуд, визначають мораль індивідуальної автономії. Оскільки зобов'язання допомагати друзям обмежують свободу людей, ці дві моралі часто суперечать одна одній» (Berndt, 1996, с. 3).

Але, крім цих моральних дилем, варто зважати й на інші причини, коли підліток не може реалізувати власну моральну автономію. У цьому віковому періоді особистість здатна виявляти слабкість духу внаслідок заниженої / завищеної самооцінки, недостатньої моральної вихованості, невеликого обсягу знань про моральні явища, недостатньої обізнаності зі згубними звичками, які пропагують у референтному оточенні тощо. Ступінь реалізації підлітком моральних рішень залежить від стану його здоров'я (як фізичного, так і духовного), умов навчання і проживання, індивідуальних можливостей. Урахування цих трьох чинників розкриває другий аспект моральної автономії. Наприклад, підліток не може самостійно ухвалити моральне рішення, коли він перебуває в депресивному стані або має порушення когнітивних здібностей.

Зауважимо, що право на автономію має захищати особистість від примусу, від навмисного та/або випадкового втручання з боку інших (особистостей, груп) в особисте життя і той життєвий простір, у якому людина хоче почуватися вільно. Але автономію особистості можуть порушити примусом, тиском або агресивними діями, погрожуванням фізичною розправою, силовими методами тощо. У цьому разі моральна автономія тісно пов'язана з автономією як із правом людини.

На проблему автономії людини в правовому аспекті вказували Г. Пархомовський, та А. Штейн, які доводять, що втручання інших до справ людини без її дозволу перешкоджають її волевиявленню, адже «людина повинна мати своє законне право на існування без втручання з боку інших осіб» (Parchomovsky, & Stein, 2021, с. 62). Зазначені вчені наголошують на тому, що людина має право ухвалювати цілком автономні рішення, а автономія є не випадковою ознакою права чи її

побічним продуктом, а саме основою прав людини. Вони також не розмежовують випадковість і навмисність втручання однієї людини до справ іншої людини, оскільки «нешасні випадки обов'язково є результатом навмисного досягнення акторами своїх цілей» (Parchomovsky, & Stein, 2021, с. 63).

Між автономією як правом і моральною автономією є тісний взаємозв'язок, який можна назвати двостороннім: автономія є не лише метою моральної людини, а й одним із механізмів морального спілкування та взаємодії між людьми.

Деякі підлітки сприймають моральну автономію як цінність і можуть її реалізовувати, інші, навпаки, не досягають необхідного прогресу в цьому процесі. Це, на нашу думку, залежить не лише від індивідуальних рис і моральних якостей, а й від мотивації до самоєфективності. Розуміння важливості такої мотивації в учнів розкривається в дослідженні Р. Хонарзад, та Е. Рассаї, які твердять, що самоєфективність учня – це його «впевненість у своїх силах зробити те, що хочеться зробити», а мотивація – напрям і міра поведінки, що охоплює три компоненти: «а) вибір конкретної дії (тобто, чому люди вирішують щось зробити); б) наполегливість у діях (тобто, скільки часу вони готові підтримувати діяльність); в) можлива міра розширення зусиль (тобто, наскільки їм буде важко це робити)» (Honarзад, & Rassaei, 2019, с. 24–25).

Саме тому, на нашу думку, важливо навчити підлітків сприймати індивідуальну моральну автономію як цінність і, відповідно, цінувати моральну автономію іншої людини, адже моральна автономія посідає центральне місце в теорії морального виховання, є дотичною до мотивації в поведінці, намаганні бути самоєфективним та уважним до іншої людини. Кожне порушення меж, зокрема особистісних, шкодить як процесу ухвалення моральних рішень, так і самому процесу спілкування між людьми. Переконані, що сучасні підлітки повинні знати про цінність моральної автономії та бути уважними до всіх її порушень, зокрема й тих, які скоюють і вони самі.

Висновки. Отже, з огляду на викладене вище, пропонуємо таке робоче визначення поняття «моральна автономія» – це здатність людини жити згідно з нормами моралі, розуміти моральні закони й моральні обов'язки перед суспільством, уміти самостійно, залежно від особистих потреб, визначати мету моральної діяльності, досягати її відповідно до моральних норм суспільства, контролювати себе, дотримуючись правил етики, аналізувати власні моральні почуття, відповідати за власні рішення та моральні вчинки тощо.

Моральна автономія є нематеріальною духовною цінністю, що впливає на долю як окремої людини, так і всього суспільства. Формування цінності моральної автономії підлітків дуже важливо не лише для них самих (інтраперсональний рівень), а й для демонстрації цінності моральної автономії іншої людини (інтерперсональний рівень). Під час взаємодії підлітка з іншою людиною вагомим є розуміння того, що кожне втручання у справи іншої людини, морально-психологічний тиск на неї, намагання змінити автономне рішення через нав'язування власних ідеалів, що є відмінними від норм, прийнятих у суспільстві, порушує моральну

автономію особистості, а отже, може розглядатися як заповідання їй шкоди. Ми дотримуємося позиції, що в тому разі, коли моральній автономії іншої людини заповідано шкоду, то слід не лише визнавати це, а й намагатися виправити. Підлітки мають розуміти, що є порушенням моральної автономії, і знати, як це виправити. Відповідно, для цього мають бути розроблені комплексні рішення, що враховують типові випадки порушень моральної автономії, приклади реакцій підлітків на порушення їх моральної автономії, механізми виправлень заповіданої моральної шкоди тощо. Це і становить перспективу подальших досліджень.

Список використаних джерел

- Великий тлумачний словник сучасної української мови. (2005). В. Т. Бусел (Ред.). Київ; Ірпін: ВТФ «Перун». 1728 с.
- Велика українська енциклопедія. (2016). А. М. Киридон (Уклад.). (Т. 1: А-Акц). Київ: Енциклопедичне вид-во. 590 с.
- Герасименко, А. С. (2019). Концепція моральної автономії І. Канта в історико-культурному дискурсі педагогічної антропології. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 71, 65–70.
- Кант, Иммануил. (2015). *Критика практического разума*. Москва: Эксмо. 224 с.
- Кант, Иммануил. (2018). *Чем больше привычек, тем меньше свободы*. Москва: Центр полиграф. 191 с.
- Крестовська, Н. М. (2008). *Ювенальне право України: генезис та сучасний стан*. (Автореф. дис. д-ра юрид. наук). Одеська національна юридична академія, Одеса. 40 с.
- Кулик, Л. Ю. (2007). Гетерономная и автономная мораль: критерии дифференцирования. *Наука і освіта*, 8/9, 87–90.
- Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року (2021). Указ Президента України №94/2021 від 12.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>.
- Ралько, І. М. (2008). Структурно-функціональна модель особистісної свободи. *Наука і освіта*, 7, 151–156.
- Рохман, Б. М. (2006). *Моральний вимір свободи*. (Автореф. дис. канд. філософ. наук). Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Київ. 19 с.
- Слюсар, В. М. (2008). *Феномен свободи в культурній самореалізації особистості*. (Автореф. дис. канд. філософ. наук). Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Київ. 17 с.
- Яцок, М. В. (2009). *Соціально-психологічні умови розвитку автономності особистості в юнацькому віці*. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київ. 20 с.
- Berndt, Thomas J. (1996). The Morality of Friendship versus the Morality of Individual Autonomy. *Biennial Meeting of the International Society for the Study of Behavioural Development* (14-th, Quebec City, Canada, August 12-16, 1996). 20 p.
- Langfred, Clays. W. (2004). Too much of a good thing? Negative effects of high trust and individual autonomy in self-managing teams. *Academy of Management Journal*, 47(3), 385–399.

References

- Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language. (2005). W. T. Busel (Ed.). Kyiv; Irpen: WTF "Perun". 1728 p. [in Ukrainian]
- Great Ukrainian encyclopedia. (2016). A.M. Kiridon (Ed.). (Vol. 1: A-Akts). Kyiv: Encyclopedic edition. 590 p. [in Ukrainian]
- Gerasimenko A.S. (2019). Kant's concept of moral autonomy in the historical and cultural discourse of pedagogical anthropology. *Scientific journal of the M.P.Dragomanov National Pedagogical University. Series 5: Pedagogical Sciences: Realities and Prospects*, P.71, 65–70. [in Ukrainian]
- Kant, Immanuel. (2015). *Critique of practical reason*. Moscow: Exmo. 224 p. [in Russian]
- Kant, Immanuel. (2018). *The more habits, the less freedom*. Moscow: Polygraph Center. 191 p. [in Russian]
- Krestovska N.M. (2008). *Juvenile law of Ukraine: genesis and current state*. (Author's dissertation of Dr. of Law). Odessa National Law Academy, Odessa. 40 p. [in Ukrainian]
- Kulyk L. Yu. (2007). Heteronomous and autonomous morality: criteria for differentiation. *Science and Education*, 8/9, P.87–90. [in Ukrainian]
- On the National Youth Strategy until 2030 (2021). Decree of the President of Ukraine №94 / 2021 of 12.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>. [in Ukrainian]
- Ralko I.M. (2008). Structural and functional model of personal freedom. *Science and Education*, 7, P.151–156. [in Ukrainian]
- Rohman, B. M. (2006). *The moral dimension of freedom*. (Author's dissertation. Candidate of Philosophical Sciences). Kyiv National University named after T. Shevchenko, Kyiv. 19 p. [in Ukrainian]
- Sliushar V. M. (2008). *The phenomenon of freedom in the cultural self-realization of the individual*. (Author's dissertation. Candidate of Philosophical Sciences). Kyiv National University named after T. Shevchenko, Kyiv. 17 p. [in Ukrainian]
- Yatsyuk M.V. (2009). *Socio-psychological conditions for the development of personality autonomy in adolescence*. (Author's dissertation. Candidate of Psychological Sciences). M.P.Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv. 20 p [in Ukrainian]
- Berndt, Thomas J. (1996). The Morality of Friendship versus the Morality of Individual Autonomy. *Biennial Meeting of the International Society for the Study of Behavioural Development* (14-th, Quebec City, Canada, August 12-16, 1996). 20 p.[in English]
- Langfred, Clays. W. (2004). Too much of a good thing? Negative effects of high trust and individual autonomy in self-managing teams. *Academy of Management Journal*, 47(3), 385–399. [in English]

Parchomovsky, Gideon, & Stein, Alex. (2021). Autonomy. *University of Toronto Law Journal*, 71, 61–90. DOI: 10.3138/utlj.2019-0113.
 Honarзад, Radin, & Rassaei, Ehsan. (2019). The role of EFL learners' autonomy, motivation and self-efficacy in using technology based out-of-class language learning activities. *The Jalt Call Journal*. Vol. 15. № 3. P. 23–42.

Відомості про автора:

Мазур Світлана Олександрівна

ladushki.16@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний
 університет імені Богдана Хмельницького
 вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
 Запорізька обл., 72312, Україна

doi: 10.33842/22195203-2022-27-161-166

*Матеріал надійшов до редакції 01. 12. 2021 р.
 Прийнято до друку 06. 12. 2021 р.*

Parchomovsky, Gideon, & Stein, Alex. (2021). Autonomy. *University of Toronto Law Journal*, 71, 61–90. DOI: 10.3138/utlj.2019-0113. [in English]
 Honarзад, Radin, & Rassaei, Ehsan. (2019). The role of EFL learners' autonomy, motivation and self-efficacy in using technology based out-of-class language learning activities. *The Jalt Call Journal*. Vol. 15. № 3. P. 23–42. [in English]

Information about the author:

Mazur Svitlana Olexandrivna

ladushki.16@gmail.com

Bogdan Khmelnytsky Melitopol
 State Pedagogical University
 20, Hetmans'ka St., Melitopol,
 Zaporizhzhia region, 72312, Ukraine

doi: 10.33842/22195203-2022-27-161-166

*Received at the editorial office 01. 12. 2021.
 Accepted for publishing 06. 12. 2021.*